

Balke, Barbara

Wyniki prac archeologicznych prowadzonych w miejscowości Bartołty Wielkie w latach 1969-1970

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 4, 651-656

1970

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

BARBARA BALKE

WYNIKI PRAC ARCHEOLOGICZNYCH PROWADZONYCH
W MIEJSCOWOŚCI BARTOŁTY WIELKIE
W LATACH 1969—1970

W okolicach wsi Bartołty Wielkie, pow. olsztyński, stwierdzono ślady co najmniej sześciu stanowisk archeologicznych z różnych epok. Cztery z nich znane były już od dawna, bądź to z badań ratowniczych, bądź też z powierzchniowych penetracji L. Fromma — społecznego opiekuna zabytków archeologicznych na powiat olsztyński. I tak Fromm umieszcza na swej nie publikowanej mapie następujące stanowiska: cmentarzysko płaskie z późnej epoki brązu lub początków epoki żelaza (stanowisko 1), częściowo badane przez nauczyciela Tiskę¹, cmentarzysko i osadę z okresu rzymskiego (stanowisko 2), badane ratowniczo² oraz domniemane cmentarzysko płaskie z wczesnej epoki żelaza, położone w pobliżu stanowiska 1, nie badane. W 1969 r. podczas badań powierzchniowych odkryto na skraju wsi, w pobliżu młyna, prawdopodobnie osadę wczesnośredniowieczną³. Następnie, już w trakcie prowadzonych prac wykopaliskowych w 1969 r. natrafiono na terenie pól należących do Kolonii-Bartołty na zniszczony grób pochodzący również z późnej epoki brązu, bądź wczesnej epoki żelaza. Należy także wspomnieć o interesującym luźnym znalezisku świadczącym o jeszcze starszym osadnictwie okolic. Mianowicie w 1965 r. gospodarz Józef Golan z Kolonii-Bartołty znalazł w czasie orki neolityczną siekierkę z białego krzemienia.

Badania wykopaliskowe-prowadzone przez Instytut Historii Kultury Materialnej PAN w Warszawie w ramach prac Zespołu do Badań Etnogenezy Słowian w Polsce Północno-Wschodniej — pod kierunkiem autorki sprawozdania obejmowały prace planowe na stanowisku 1 oraz sondażowo-weryfikacyjne na stanowisku 2.

Stanowisko 1 (fot. 4) położone jest na zachodnim zboczu niewielkiego wzniesienia, schodzącym łagodnie ku brzegowi Jeziora Tumiańskiego odległego o niespełna 50 m od stanowiska. Wzniesienie to stanowi idealny punkt osadniczy z uwagi na naturalną obronność usytuowania. Leży ono bowiem w zakolu jeziora i wpadającej do niego rzeczki, która opasuje wzgórze od strony północnej i wschodniej, dając dodatkowe zabezpieczenie swoją zabagnioną doliną.

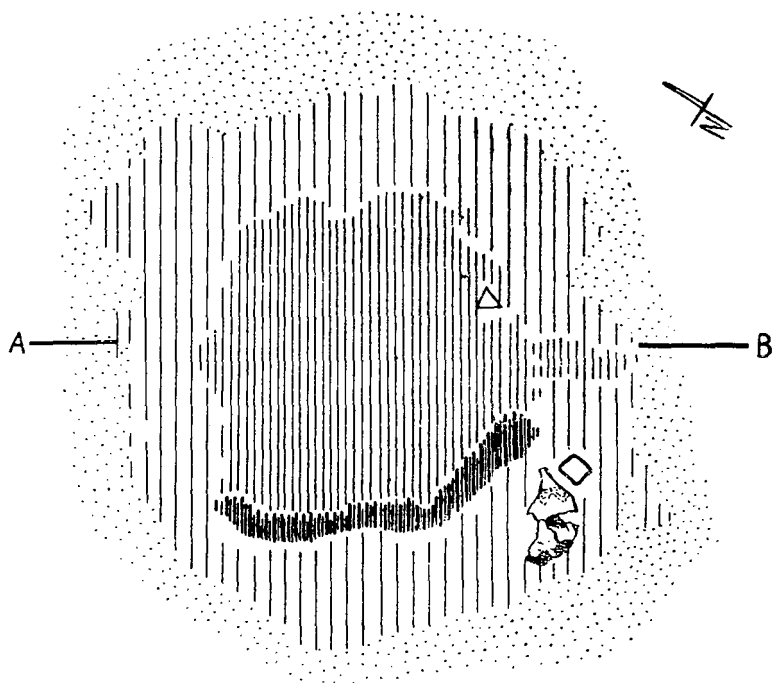
W sierpniu 1969 r. prowadzono kilkudniowe badania wykopaliskowe w północno-wschodniej partii stanowiska, których celem było uchwycenie zasięgu cmentarzy-

¹ W 1928 r. nauczyciel Tiska przekopał część cmentarzyska, na której odkrył 20 grobów ciałopalnych, w tym 4 datowane na VII—VIII wiek n.e. Wyniki tych badań opublikował H. Urbanek, *Die frühen Flachgräberfelder Ostpreussens*, Königsberg-Berlin 1941, ss. 22—24.

² Najstarszą wzmiankę o cmentarzysku znajdujemy w literaturze z 1903 r., w przewodniku po zbiorach muzeum w Elblągu: R. Dorr, *Führer durch die Sammlungen des städtischen Museums zu Elbing*, gdzie na s. 38 autor publikuje 2 zapinki pochodzące prawdopodobnie z tego cmentarzyska.

W 1930 r. L. Fromm przeprowadził na stanowisku 2 badania sondażowe, podczas których jakoby zabezpieczył kilka grobów zniszczonych w czasie wybierania kamieni. Jednocześnie, po przeciwnej stronie wzgórza, odkrył dużą jamę osadniczą z naczyń. (Por. L. Fromm, *Gotische Wohn- und Grabstätten im Kreise Allenstein, Alt-Preussen*, 2 (1937), H. 2, ss. 57, 58 oraz tegoż autora: *Vorgeschichtliche Funde im Kreise Allenstein, Unsere Heimat*, Jg. 12, nr 36 (1930), s. 260. Nieznane są dzieje materiałów pochodzących z tych badań.

³ Por. sprawozdanie z badań powierzchniowych opracowane w 1970 r. przez B. Balke dla Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków Archeologicznych w Olsztynie.

LEGENDA

1

3

2

4

5

6

7

8

9

10

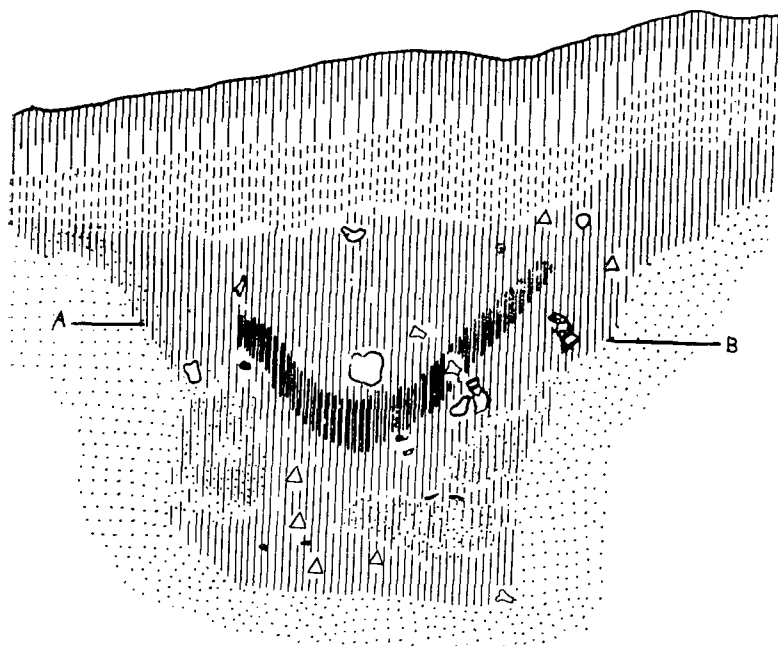
11

- 1 — ziemia ze spalenizną
 2 — piasek ciemnoszary
 3 — piasek jasnoszary
 4 — próchnica współczesna
 5 — próchnica starsza
 6 — żółty piasek calcowy
 7 — fragmenty ceramiki
 8 — kamienie
 9 — kości zwierzęce
 10 — węgle drzewne
 11 — przedmiot metalowy

Ryc. 1. Bartołty Wielkie, pow. olsztyński. St. 1. Rzut poziomy jamy 2/70 na głębokości 0,75 m. Skala 1 : 10.

Rys. B. Hartwig

ska w tym kierunku. W wyniku tych prac okazało się, że cmentarzysko nie sięgało tak daleko ku północy. W wykopie nr I o wymiarach 2×10 m uchwyciono granicę wykopu L. Fromma i odkryto bezpośrednio pod warstwą humusu współczesnego niewielkie palenisko o bliżej niesprecyzowanej chronologii. Natomiast w wykopie nr II ($2,5 \times 5$ m) odległym od pierwszego o mniej więcej 20 m w kierunku północno-wschodnim odsłonięto warstwę kulturową oraz jamę osadniczą z wczesnej fazy okresu wczesnośredniowiecznego. Cylindryczna w kształcie jama o wymiarach:

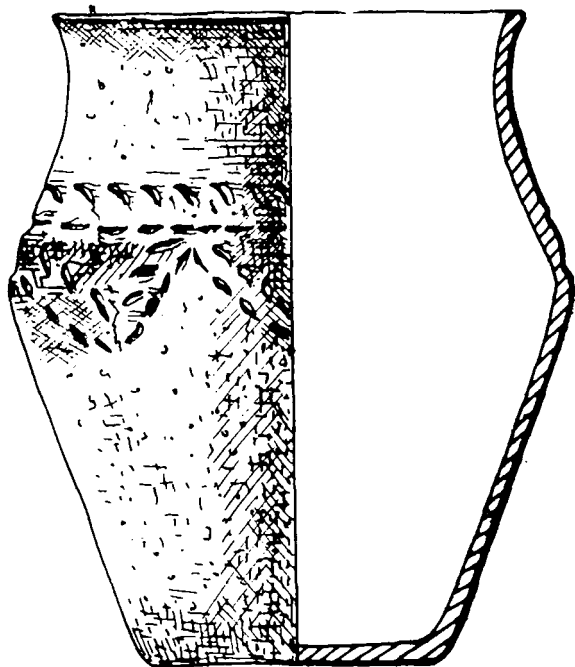
LEGENDA

	1		3		5		8	1 — ziemia ze spaliną
	2		4		6		9	2 — piasek ciemnoszary
					7		10	3 — piasek jasnoszary
							11	4 — próchnica współczesna
								5 — próchnica starsza
								6 — żółty piasek calcowy
								7 — fragmenty ceramiki
								8 — kamienie
								9 — kości zwierzęce
								10 — węgle drzewne
								11 — przedmiot metalowy

Ryc. 2. Bartoły Wielkie, pow. olsztyński. St. 1. Przekrój jamy 2/70. Skala 1:10.
Rys. B. Hartwig

1,2 m średnicy i 1 m głębokości zawierała liczne fragmenty ceramiki, kości zwierzęce oraz, na dnie jamy, ślady paleniska w postaci węgla drzewnych i przepalonych kamieni.

Stratygrafia w tym wykopie przedstawiała się następująco: pod warstwą współczesnej próchnicy, o grubości ca 15 cm występowała około 10 cm warstewka dawnej próchnicy zbudowana ze zbitiej, ciemnobrunatnej ziemi i zawierająca pojedyncze fragmenty ceramiki zarówno starszej, jak i nowożytniej. Poniżej zalegała właściwa warstwa kulturowa ciemnoszarej barwy o niejednorodnej grubości (5—25 cm) i inten-

Ryc. 3. Bartolty Wielkie, pow. Isztyński. St. 1. Zrekonstruowane naczynie z jamy 2/70.
Skala 1:2.

Rys. B. Hartwig

sywności zabarwienia, z ceramiką, którą można wstępnie datować na okres VI—VIII w.n.e., podobnie jak materiał z jamy. Należy zaznaczyć, że obecność tej warstwy stwierdzono też powyżej stanowiska, na kulminacji wzniesienia, gdzie nawet grubość jej jest większa, lecz zalega tu ona głębiej, bo na głębokości około 1 m.

W lipcu 1970 r. kontynuowano badania osady. Wykop I/70, o wymiarach: 5×2 m założono na południowym stoku wzniesienia, przeciwnym do badań ubiegłorocznych, a jego celem było sprawdzenie zasięgu warstwy wczesnośredniowiecznej. Okazało się jednak, że warstwa ta zalegająca wszędzie od strony nadjeziornej stanowiska, tu już nie sięga. W wykopie tym odkryto natomiast ślady osadnictwa znacznie starszego, być może równoczesnego z cmentarzyskiem, a więc z okresu schyłku epoki brązu lub początku wczesnej epoki żelaza. Była to nieckowata jama o średnicy 1,3 m i głębokości 0,8 m z nieliczną, szczątkowo zachowaną ceramiką. Jama zalegała bezpośrednio pod cienkim humusem współczesnym.

Wykop II/70 (wym.: 5×4 m) zlokalizowano w odległości 0,5 m od północnej ściany ubiegłorocznego wykopu II, tzn. w uchwyconym już uprzednio punkcie osady. Występująca tu warstwa kulturowa o grubości 10—20 cm obfitowała, podobnie jak

Ryc. 4. Bartołty Wielkie, pow. olsztyński. St. 1. Widok na teren cmentarzyska oraz badaną część osady.

Fot. J. Dąbrowski

w ubiegłym sezonie, w drobny materiał ceramiczny, rozkruszone kamienie i drobne grudki polepy. Większość materiału pochodzi z wczesnej fazy okresu wczesnośredniowiecznego, jednakże natrafiono również na ceramikę znacznie starszą, bo z epoki neolitu. Ceramika ta wystąpiła w niewielkim skupisku, już na calcu, na głębokości 50—55 cm. Reprezentuje prawdopodobnie ceramikę tzw. kultury ceramiki grzebykowo-dołkowej⁴.

W północno-wschodniej partii wykopu II odkryto dużą (średnica 1—1,5 m, miąższość 1,2 m) jamę gospodarczą z paleniskiem wewnątrz (ryc. 1 i 2). Oprócz spalenizny i przepalonych kamieni zawierała ona dość dużo ceramiki, kości zwierzęcych i sporadycznie grudki polepy. Wśród materiału ceramicznego wyróżnić należy prawie kompletnie zachowane naczynie znalezione w jamie w dwóch skupiskach, na różnych poziomach (ryc. 2 i 3). Ponadto w górnej partii jamy znajdował się bliżej nieokreślony przedmiot żelazny, silnie skorodowany, prawdopodobnie narzędzie z tulejką.

Obie jamy, tzn. obiekt obecnie odkryty jak i ubiegłoroczny, usytuowane były w jednym rzędzie, wzdłuż zbocza wzniesienia, w odległości około 5 m jedna od drugiej. Obydwa obiekty były analogiczne w kształcie i budowie wnętrza, miały cylindryczne ściany, płaskie dno i palenisko wewnątrz. Jama odkryta w bieżącym sezonie jest głębsza i bogatsza w inwentarz, a palenisko usytuowane tu znajdowało się mniej więcej w połowie głębokości obiektu, a nie na dnie, jak to miało miejsce w pierwszym obiekcie.

Badana partia osady położona prawie u stóp wzniesienia stanowi najprawdopodobniej jej część gospodarczą. Jeżeli stanowisko było zamieszkałe we wczesnej fazie wczesnego średniowiecza, a wszystko na to wskazuje, to zabudowania mieszkalne znajdujące się musiały na kulminacji wzniesienia, gdzie, jak już wspomniano, uchwycono intensywną warstwę kulturową. Zespół do Badań Etnogenezy przewi-

⁴ Według określenia mgr Elżbiety Kempisty.

Ryc. 5. Bartoły Wielkie, pow. olsztyński. Widok na st. 2 od strony południowej.
Fot. J. Dąbrowski

duże w swych planach badawczych przeprowadzenie badań kontrolnych także w tej partii stanowiska.

Stanowisko 2 (ryc. 5) zlokalizowane przez Fromma na dużej wyniosłości znajduje się w odległości około 1 km na północ od wsi, przy drodze do Ramsowa. Według tego badacza po jednej stronie zbocza miało się znajdować cmentarzysko ciałopalne z okresu rzymskiego, a na przeciwległym stoku osada z tegoż okresu⁵. Jednakże prace sondażowe przeprowadzone tu zarówno w sezonie 1969 r. (trzy sondáže na wschodnim stoku kulminacji) jak i w roku bieżącym (4 sondáže na stoku wschodnim i południowym) nie naprowadziły na żadne ślady obiektów ani warstwy kulturowej.

BARBARA BALKE

BADANIA SONDAŻOWE NA GRODZISKU PRUSKIM W WĘGIELSZTYNIE W POW. WĘGORZEWSKIM W 1970 R.

Z inicjatywy Katedry Archeologii Pradziejowej i Wczesnośredniowiecznej Uniwersytetu Warszawskiego przeprowadzone zostały w październiku 1970 r. badania sondażowe na kilku grodziskach w woj. olsztyńskim. Prace te zapoczątkowały szerzej zakrojoną akcją badań nad grodowym osadnictwem pruskim. Jednym z sondowanych stanowisk było znane od dawna, stosunkowo dobrze zachowane grodzisko krawędziowe położone pod miejscowością Węgielsztyn. Grodzisko wznosi się stromo ponad drogą prowadzącą z kierunku południowego do Węgielsztyna w odległości około 1 km od tej miejscowości. Obiekt ulokowany jest na jednym ze wzniesień pasma morenowego o naturalnie stromych krawędziach, szczególnie trudno dostępnych od strony zachodniej i południowej. Obronny charakter miejsca potęgował znacz-

⁵ Por. przypis nr 2.